

STIG JONSSON:

Hur skall det gå med Gotland?

Svensk Tidskrift har bitt redaktören för Gotlänningen Stig Jonsson att skriva en artikel om gotländska problem. Sådana, menar författaren, finns det åtskilliga. Han delar upp dem under fem, för Gotland farliga F, nämligen Förbindelserna, Företagsamheten, Folkmängden, Försvaret och Finansministern. Inte minst blir det klarlagt vad försvaret betyder för Gotlands ekonomi. Redan 1977 blir den frågan aktuell. Hr Palme lovade också Gotland i valrörelsen en ny elkabel, men det blir den nya regeringen, mer gotlandsvänligt inställd än den förra, som får försöka infria löftet.

Den förste som ställde rubrikens fråga var antagligen Tjelvar, mannen som enligt gutarnas egen skapelseberättelse tände en eld på ön och därigenom fick den att stanna kvar över vattenytan. Tidigare hade den om kvällen stigit upp ur havet men om morgonen åter försvunnit.

Sedan dess har frågan ställts många gånger när Gotlands problem diskuterats, och det lär i kretsar i och omkring den förra regeringen ha funnits personer som livligt beklagade Tjelvars insats, när kraven från gotlänningarna på jämlikhet och solidaritet blev alltför högljudda. Så långt som statsrådet Arthur Engberg har dock ingen senare minister velat gå. Han föreslog en gång på 30-talet att Gotland skulle överlämnas till Ryssland för att den svenska regeringen skulle slippa ifrån bekymren.

Intressantare än själva frågan är dock vilka faktorer som avgör Gotlands framtid. Med Karlfeldt kan man här talas om fem F. Det behöver inte nödvändigtvis vara fem farliga F, men följande fem F är fundamentala för Gotland: Förbindelserna, Företagsamheten, Folkmängden, Försvaret, Finansministern.

Att förbindelserna placeras först i denna uppräknings beror på att en lösning av kommunikationsproblemet är, eller uppfattas av gotlänningarna vara, förutsättningen för att Gotland över huvud taget skall ha någon framtid. Det gäller då förbindelserna mellan Gotland och fastlandet. Kommunikationerna på ön är inte sämre än i andra svenska glesbygdsområden.

Vad begär då gotlänningarna? Över vattnet begär man flygförbindelser till priser

som motsvarar första klass på tåg. Detta motiveras med att man saknar sådana snabbförbindelser som finns på fastlandet (bil, snabbbuss och snälltåg) och att färjorna under större delen av året endast går nattetid av hänsyn till godstrafikens behov.

På vattnet begär man "vägpriser". Det innebär att man mellan Gotland och fastlandet skall kunna frakta varor, föra personbil och åka med allmänna kommunikationsmedel för samma pris som man kan göra motsvarande sträcka på en landsväg.

Under vattnet slutligen begär gotlänningarna en ny elkabel, som möjliggör samma elpriser på Gotland som i andra delar av Sverige. Idag betalar de gotländska elkonsumenterna ett överpris på ungefär 20 miljoner om året.

Även om mycket återstår innan gotlänningarna på dessa områden når jämställdhet med sina grannar på det svenska fastlandet bör det sägas att mycket positivt inträffat under de senaste tre åren. I motsats till många andra har gotlänningarna haft anledning att välsigna jämviktsriksdagen. När förre kommunikationsministern Bengt Norling skulle göra Sverige rundare i flygprishänseende hamnade Gotland ett gott stycke in i Sovjet. En gotländsk flygbojkott sommaren 1973 pressade dock ned flygpriset för på Gotland mantalsskrivna, och en lottseger i riksdagen något år senare gav samma flygpris åt övriga resenärer. Ännu är det dock en god bit kvar till målet, pris enligt första klass järnväg.

Också på vattnet inträffade positiva saker. Efter 25 års hårdnackat socialdemokratiskt motstånd tvingades Gunnar Sträng öppna kassakistan så pass att målet "vägpriser över

vattnet" nåddes på fraktsidan. Däremot är det fortfarande ett gott stycke kvar ifråga om personbilar och passagerare.

Gotlänningarna har tre huvudargument för sitt krav på vägpriser: 1. Ölänningarna fick sin bro och därmed är Gotland det enda landskapet i Sverige utan fritt tillträde till rikets vägnät. För samma fordonsskatt som övriga svenskar kan den gotländske bilägaren bara utnyttja sitt fordon i en enda kommun. 2. Vägverket håller avgiftsfria bilfärjor som skapar ett sammanhängande vägnät i hela det övriga landet. 3. Funnes det en ödemark istället för vatten mellan Gotland och fastlandet, skulle det allmänna utan minsta tvekan ha bekostat minst två, troligen flera landsvägar från Gotland till angränsande län. Byggnad och underhåll av dessa vägar skulle ha kostat minst lika mycket som avgiftsfria bilfärjor.

Förbindelserna under vattnet är dock idag det allra största gotländska problemet. Förra gången Sverige hade en koalitionsregering beslutades att staten skulle bekosta en likströmskabel till Gotland. Denna gav gotlänningarna samma elpris som grannlänerna på fastlandssidan. I mitten på 60-talet började emellertid behovet av en ny större kabel att göra sig gällande. Nu bestämde dock socialdemokraterna ensamma, och trots upprepade framstötter och en utredning som föreslog en ny kabel hände ingenting, utan oljekraftverket i Slite, som kompletterar kabeln, fick byggas ut och ett antal mindre aggregat fick installeras på skilda delar av ön. Så kom oljekrisen och drev produktionskostnaderna i höjden, så att gotlänningarna, som huvudsakligen måste lita till oljekraft, nu

har 5 öre högre pris per kWh än andra förbrukare.

När Olof Palme i somras inledde sin valrörelse i Visby lovade han äntligen att en kabel skulle komma, men för hans del kom alltså löftet för sent. En annan regering får nu plocka fram de 150 miljoner som en ny kabel kostar.

Företagen och framtiden

Företagsamheten, gotlänningarnas andra fundamentala F, har helt naturligt i många år hämmats av de höga fraktpriserna och de senaste åren av de onormala elpriserna. Och är det någonting som inte tål att hämmas på Gotland så är det företagsamheten. Den andel av befolkningen som sysselsätts i jordbruk är fortfarande fyra gånger så stor på Gotland som riket som helhet. Men rationaliseringen går snabbt och man räknar med att den gotländska landsbygden under de närmaste tio åren kommer att mista över 2 000 arbetstillfällen om utvecklingen inte kan vändas.

Gotlands största industri är LM-fabriken i Visby. Den har fram till 1975 successivt byggts ut för 1 200 anställda, vilket naturligtvis betyder mycket i ett län med knappt 55 000 innevånare. Under det senaste året har det dock rått anställningsstopp, varför antalet anställda nedgått till drygt 1 000.

Industri nummer två, Slite Cement, skall byggas ut för 600 miljoner, en för gotländska förhållande väldig investering. Tyvärr ger dock detta inte arbete för en enda man utöver de 400 som nu arbetar i Slite. Om inte investeringen gjorts hade emellertid 75

personer blivit arbetslösa och den gotländska cementindustrins framtid högst osäker.

Jordbrukets förädlingsindustrier med sockerbruk, slakteri, mejerier, foderfabrik och sågverk sysselsätter inemot 1 000 anställda, och här kommer ett nytt slakteri att indirekt ge arbete åt ytterligare cirka 200 gotlänningar. Ett nytt mejeri planeras också för ungefär 150 anställda. Man hoppas nu att detta skall förläggas till den industrifattiga södra delen av ön, men avloppsfrågan är ett bekymmer.

Från att norra Gotland varit öns stora avfolkningsbygd under 30-talets stenkras är nu utflyttningen störst från södra Gotland. Oljefynden härområdet väckte förhoppningar om en vändning, men nu tror ingen längre särskilt mycket på dem. Den olja man möjligtvis kan komma att utvinna anses i huvudsak finnas ute i havet, och då lär den gå gotlänningarnas näsa förbi. Kanske också svenskarnas. Sverige och Sovjet har som bekant olika uppfattning om hur Östersjön skall delas. Får ryssarna sin vilja fram kommer gränsen att gå strax öster om Gotland, och då återstår inte stora områden att söka svensk olja på. Det gotlänningarna hoppas mest på är gasfyndigheter. Sådana skulle bättre än olja lösa Gotlands eget energiproblem.

Mera än till olja och gas måste gotlänningarna sätta sin lit till den regering och den riksdag som i höst fått ett annat utseende. Eftersom över 60 procent av gotlänningarna givit sina röster för detta regimskifte, är det naturligt att man nu hoppas en del. Som ett effektivt medel till ökad sysselsättning ser man ett införande av Gotland i det inre stöd-

området. In i det yttre kom Gotland 1971 sedan den socialistiska motståndslinjen brutits genom att en gotlandsfödd kommunist hoppade av vid utskottsbehandlingen.

Någon riksdagsmajoritet för kravet på att föra Gotland till inre stödområdet har ännu inte nåtts, men eftersom såväl arbetsmarknadsminister Ahlmark som kommunminister Antonsson och försvarsminister Krönmark nu har betydligt mera att säga till om än de hade, då de i valkampanjen var på Gotland och anslöt sig till det gotländska kravet, så räknar gotlänningarna med att vara i inre stödområdet före nästa valkampanj.

Folkmängden upp trots allt

Trots att antalet arbetstillfällen minskat på Gotland har folkmängden stigit oavbrutet ända sedan mitten av 60-talet. Förklaringen är dels ett ständigt stegrat antal pensionärer, dels en ökad ungdomsarbetslöshet och dels en avsevärd undersysselsättning.

Pensionärernas antal har ökat inte bara genom ökad medellivslängd och sänkt allmän pensionsålder utan också genom att en mycket hög procent gotlänningar på senare år förtidspensionerats. Undersysselsättningen beror till en del på att många sommartid arbetar i turistnäringen – öns andra näring efter jordbruket – och under det övriga året drar sig fram med tillfälliga arbeten. På grund av den stora omställning en flyttning till fastlandet innebär, stannar isynnerhet ungdomar gärna kvar hemma på ön i det längsta även om de inte har full sysselsättning.

Detta har gjort att Gotland också i ett läng-

re perspektiv haft en måttlig befolkningsnedgång i jämförelse med andra glesbygdslän. 1945 nådde folkmängden sin topp, nästan 60 000 innevånare. Fram till mitten på 60-talet sjönk den sedan till 53 000 för att nu närma sig 55 000. Under 60-talets senare del berodde ökningen enbart på födelseöverskott, men efter 1971 har Gotland också haft ett visst inflyttningsöverskott, framför allt beroende på att 14 till stor del förtroendemannaskötta småkommuner blivit en enda kommun med över 5 000 anställda, som utom de kommunala uppgifterna också handhar det nedlagda landstingets uppgifter.

Försvarets fyra förband

I konkurrens med LM är Gotlands försvar sammantaget öns största företag ifråga om antalet anställda och det klart största som sysselsättningsskapare för öns näringsliv. Den starka ställning försvaret har är en konsekvens av att Gotland i 1972 års försvarsbeslut ansågs vara ett av rikets tre strategiskt viktigaste områden. Förklaringen härtill är att Gotland försvarspolitiskt sett har ett utsatt läge. Främmande sjö- och flygmilitär verksamhet från såväl öst som väst förekommer ständigt kring ön. För Sverige utgör Gotland en framskjuten utsikts- och lyssnarpost med möjligheter till förvarning vid flyg- och robotangrepp mot vitala delar av vårt land.

På Gotland finns idag fyra militära förband, P 18, A 7 och Lv 2 i Visby samt Ka 3 i Fårösund. Förslag finns att sammanföra visbyförbanden till ett arméregemente. Detta

skulle medföra vissa kostnadsminskningar men också att ungefär 100 arbetstillfällen försvunne, en allvarlig förlust i rådande arbetsmarknadssituation. Ännu viktigare ur sysselsättningssynpunkt är dock att Ka 3 i Fårösund inte åderlåts. Detta förband är av avgörande betydelse för hela norra Gotland, något som även de statliga myndigheterna är väl medvetna om.

I januari ett normalår uppgår värnpliktsstyrkan på Gotland till omkring 1 700 man, av vilka drygt 1 200 kommer från fastlandet. Denna utbildningskapacitet är större än vad som behövs för att rekrytera öns krigsförband, men det krävs en viss minimistyrka för att upprätthålla anbefalld fredsberedskap.

De traditionellt försvarsvänliga gotlänningarna ser med spänning fram emot hur Gotlands försvar kommer att formas när den sittande försvarsutredningen någon gång under 1977 lagt fram sitt betänkande. För säkerhets skull har man sett till att den nya regeringen satte den gotländske riksdagsmannen Torsten Gustafsson som ordförande i utredningen.

Finansministern fundamental

Det femte fundamentala F:et när det gäller att avgöra hur det skall gå med Gotland är finansministern. Den avgångne, som gotlän-

ningarna inte betraktade som någon gotlandsvän, fick öppna statens kassakista mera än han ville när Gotland 1973 lyckades få en förbättring av kommunens villkor för skatteutjämningsbidraget, som gjorde att man längre slapp ståta med landets högsta kommunalskatt. Också på kommunikationerna i luften och på vattnet fick regeringen satsa en hel del pengar.

Men klart är att om gotlänningarna får sin vilja fram, så lär de nya finansministrarna, även om de döljer sig bakom ekonomi- och budgetministertitlar, få släppa ännu större pengar till Gotland. Kabeln kostar som nämnts 150 miljoner. Det inre stödområdets förmåner ställer en hel del krav på statskassan liksom färdigställandet av "landsvägen över vattnet".

En del gotlänningar tvivlar dock på att ens dessa åtgärder räcker för att ge öns innehavare – som har landets lägsta medelinkomst – en med andra svenskar jämförbar standard. De tror att det krävs ett sjätte F, nämligen Frihandel. De anser att Gotland som frihandelsområde skulle ge den injektion för företagsamhet och sysselsättning som behövs. Och en del av dem tycker dessutom att det borde ligga den svenska riksdagen närmare om hjärtat att låta folk handla tullfritt på färjorna till det svenska Gotland än till det finländska Åland.